

УДК 06;165.724; 3.071;321.01; 35.075.5; 351.851

DOI: 10.31673/2786-7412.2024.036728

Тетяна КРАСНОБОКА

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-3727-3956
e-mail: koval@zu.edu.ua

Людмила ШКІЛЬ

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування
Державного університету інформаційно-комунікаційних технологій, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2410-1159
e-mail: lshkill@ukr.net

Марія ОГОРОДНІЙЧУК

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри права та публічного управління
Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир
ORCID ID: 0000-0002-9050-8523
e-mail: n-marika@ukr.net

Tetiana KRASNOBOKA

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Docent,
Associate Professor of the Department of Law Public Administration
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr,
ORCID ID: 0000-0002-3727-3956
e-mail: koval@zu.edu.ua

Liudmyla SHKIL

Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Docent,
Associate Professor of the Department of Public Administration,
State University of Information and Communication Technology, Kyiv
ORCID ID: 0000-0003-2410-1159
e-mail: lshkill@ukr.net

Maria OGORODNIYCHUK

*Candidate of Philosophical Sciences (PhD), Docent,
Associate Professor of the Department of Law Public Administration
Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr,
ORCID ID: 0000-0002-9050-8523
e-mail: n-marika@ukr.net*

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У ГАЛУЗІ УПРАВЛІННЯ ОСВІТИ**

**CURRENT STATE AND PERSPECTIVES
OF STATE POLICY DEVELOPMENT
IN THE FIELD OF EDUCATION MANAGEMENT**

В статті проаналізовано сучасний стан та перспективи розвитку державної політики в галузі управління освіти. Оскільки розвиток галузі освіти є визначальною умовою функціонування будь-якої держави, то питання щодо формування державної освітньої політики має важливе та стратегічне значення для розвитку держави, забезпечення науково-технічного прогресу та економічного зростання. Адже, освіта є тим засобом, який забезпечує стійкий розвиток та конкурентоспроможність держави на світових економічних і фінансових ринках, що у свою чергу потребує зміцнення ролі державних органів у формуванні стратегії та політики розвитку освіти, з метою координації зусиль і ресурсів держави, для забезпечення функціонування національних систем освіти в контексті світової освіти. В статті також зазначається, що правова політика у галузі освіти виступає одним з пріоритетних один напрямків державної політики, що поєднує мету, завдання, принципи, очікувані результати, механізми та повинен реагувати на трансформації, які проходять в суспільстві і державі; мати складну будову і вирішувати будь-які питання у взаємовідношенні з іншими проблемами, бути дієвою та мати вплив на населення.

Ключові слова: *правова політика, освіта, державна освітня політика, управління у сфері освіти.*

The article analyzes the current state and prospects for the development of state policy in the field of education. Since the development of the field of education is a determining condition for the functioning of any state, the issue of the formation of state education policy is of important and strategic importance for the development of the state, ensuring scientific and technological progress and economic growth. After all, education is the means that ensures the sustainable development and competitiveness of the state in the world economic and financial markets, which in turn requires strengthening the role of state bodies in the formation of the strategy and policy of the development of education, with the aim of coordinating the efforts and resources of the state to ensure the functioning of national education systems in the context of world education. The article also states that legal policy in the field of education is one of the priority directions of state policy, which combines the goal, tasks, principles, expected results, mechanisms and must respond to the transformations taking place in society and the state; have a complex structure and solve any issues in relation to other problems, be effective and have an impact on the population.

The fundamental directions of the state education policy today are the transformation of the education system as a national education strategy; updating the legislative and regulatory framework of the education system in general; improving the structure, content and organization of education based on the competence approach, reorienting the content of education to «global goals», ensuring accessible and continuous education throughout life; formation of a protected environment, greening of education, valueological culture; development of scientific and innovative activities in education, improvement of the quality of education on an innovative basis; informatization of education, improvement of library and information resource provision of education and science; ensuring national monitoring of the education system; raising the social status of teachers; creation of a modern material and technical base of the education system.

Keywords: *legal policy, education, state educational policy, management in the field of education.*

Постановка проблеми. Освіта виступає цілеспрямованим процесом збагачення особистості та груп людей фундаментальними і прикладними знаннями та охоплює комплексну систему відносин між державою, особистістю та освітніми установами. Зазначенні відношення потребують адекватного законодавчого та правового регулювання, розробки механізмів реалізації державної політики, які ґрунтувалися би на вітчизняному досвіді

освітньо-педагогічної діяльності з урахуванням досягнень міжнародного співтовариства в освітній сфері.

Сучасні тенденції освітньої політики відображені в державній політиці та законодавстві, на підставі яких вони формуються, а потім закріплюється. У зв'язку з цим серед фахівців з теорії держави та права ведуться дискусії щодо того, якою має бути ця політика і в який спосіб вона має реалізовуватися в галузі освіти. Тому варто визначити та дослідити етапи розвитку державної політики в галузі освіти в Україні періоду незалежності (1991–2021 рр.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури з проблем державного управління освітою показує, що проблема генези державної освітньої політики в Україні періоду незалежності мало досліджена. Серед розвідок загального характеру варто виділити В. Андрущенка, М. Вдовенко, І. Іванюк, Ю. Ковбасюка, І. Колодія, Л. Прокопенко та ін. Законотворча складова державної політики в галузі освіти України відображена у працях О. Ланських, В. Філіпової, Р. Валєєва, Н. Ракші, К. Романенка, Н. Шульги, Г. Возняк, І. Жеребило тощо.

Мета статті полягає в аналізі процесу становлення державної політики в галузі освіти України та у з'ясуванні можливих шляхів її удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Розвиток галузі освіти є визначальною умовою функціонування будь-якої держави. Тому питання формування державної освітньої політики має важливе та стратегічне значення для розвитку держави, забезпечення науково-технічного прогресу та економічного зростання.

Освіта є тим засобом, який забезпечує стійкий розвиток та конкурентоспроможність держави на світових економічних і фінансових ринках, що у свою чергу потребує зміцнення ролі державних органів у формуванні стратегії та політики розвитку освіти, з метою координації зусиль і ресурсів держави, для забезпечення функціонування національних систем освіти в контексті світової освіти.

На сьогодні державне управління в системі освіти зазнає значних змін та трансформацій, що у свою чергу впливає державну політику в галузі управління освітою, сприяє переходу до державно-громадського характеру керування освітою й автономності закладів освіти, розвиває організаційно-правові форми установ освіти.

Таким чином, це зумовлює необхідність у вирішенні таких питань, як адміністративно-правове врегулювання освітніх відносин, створення та розробка на базі новітньої освітньої моделі в українському суспільстві стратегії освітньої політики, яка є базовою частиною державної соціальної політики.

Освіта людини впродовж життя сприяє її безперервному розвитку її особистості, постійному набуттю нових вмінь та навичок, затребуваності на ринку праці, тому управління цією галуззю має бути пріоритетним напрямком державної політики.

Одним з головних завдань освіти є передача суспільних знань, цінностей та соціального досвіду від покоління до покоління. Основою для формування змісту освіти є знання, наукові та культурні надбання в широкому сенсі цих понять. Таким чином освіта трансформується у важливий та визначальний чинник розвитку як суспільства загалом, так і окремої особи.

Освіта виступає базисом, який сприяє постійному розвитку науки, культури, стандартів суспільного життя та суспільства. Формування та відтворення людських ресурсів неможливе без освіти. Саме тому політика в галузі управління освіти має бути виваженою та обґрунтованою, інакше – безлад у цій сфері становитиме загрозу безпеці держави, суспільству, особистості, адже зниження освітнього рівня населення веде до зниження якості людських ресурсів та інтелектуального потенціалу суспільства загалом.

Варто зауважити, що майбутнє процвітаючої держави України у великій мірі залежить від розвитку національної освіти.

Зміст державної освітньої політики у сучасній довідково-аналітичній літературі визначено, як «відповідь на суспільні потреби, вимоги, дії / бездіяльність інших суб'єктів освітньої політики, цілеспрямований, відносно стабільний офіційний курс уряду та підпорядкованих йому установ, спрямований на забезпечення функціонування системи освіти» [2, с. 623].

Як зазначає Я. Тицька, в періодизації державної політики у сфері освіти можна виокремити наступні етапи: «1) 1991–1997 рр. – етап формування основ державної політики у сфері освіти; характеризується затвердженням Закону Української РСР «Про освіту», прийняттям Державної національної програми «Освіта» («Україна ХХІ століття»), окресленням загальних основ участі держави в розвитку галузі;

2) 1998–2002 рр. – етап становлення державної політики у сфері освіти; характеризується покращанням спеціального законодавства, практичним застосуванням правових норм, формулюванням загальної стратегії розвитку національної освіти, нормативів, вимог, стандартів;

3) 2003–2016 рр. – етап розвитку державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям стратегічного плану дій – Національної доктрини розвитку освіти, створенням відповідної нормативно-правової бази, розробкою стратегічного документа щодо розвитку освіти, підготовкою до затвердження цільових державних програм;

4) з 2017 р. – етап модифікації державної політики у сфері освіти; характеризується прийняттям чинного нині Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. зі зміною ціннісних рис та оновлених підходів до вимог якості освіти в Україні, прийняттям підзаконних нормативно-правових актів, зорієнтованих на його виконання» [8, с. 58].

Г. Стасюк вважає, що «формування та реалізація сучасної державної освітньої політики в Україні повинне проходити за наступними етапами: окреслення базових завдань, перспективних і найближчих цілей, які мають бути досягнуті в конкретний термін; напрацювання методів, засобів та форм роботи; підбір структур, інституцій, за допомогою яких буде реалізовуватися діяльність і бути досягнуті намічені цілі; підбір та працевлаштування кадрів, які здатні зрозуміти і виконати окреслені завдання» [6, с. 544–545].

Д. Петрашенко виділяє державну освітню політику, як «складовий елемент політики держави, що відображає сукупність її цілей і завдань у сфері освіти, які визначаються політичною системою залежно від природи держави та її соціального покликання та здійснюються нею за допомогою необхідних інструментів. Поняття «державна освітня політика» означає, що вона формується, визначається державою та реалізується від її імені в особі державних органів та установ, які втілюють усі гілки державної влади, з метою впорядкування освітніх процесів, здійснення на них впливу або безпосереднього визначення їх перебігу» [5, с. 142].

Я. Тицька вважає, що «державна політика у сфері освіти є передбаченою законодавством сукупністю дій органів державної влади з метою формування й здійснення стратегічних завдань сфери освіти, удосконалення та розвитку системи освіти для задоволення потреб людини й суспільства» [8, с.59].

На думку Я. Тицької, серед ознак, які характеризують державну політику у сфері освіти, можна виділити такі:

- це одна із невіддільних частин загальної політики держави;
- специфічна сфера, у якій вона реалізовується,
- сфера освіти;
- спеціальні органи державної влади, які визначені законодавством та задіяні в її визначенні й реалізації;
- обов'язкова засада для реалізації – нормативно-правові акти;
- спрямованість на функціонування й розвиток системи освіти;
- здійснення від імені держави в особі органів та установ, які представляють усі гілки державної влади;
- наявність спеціальної мети – задоволення потреб людини й суспільства [8, с. 57].

Дослідник У. Парпан виділяє низку проблем в освіті, до яких відносить:

- «невключеність значної частини навчальних закладів у процеси інноваційного розвитку, а також в інформаційний простір українського суспільства;
- недостатнє застосування сучасних освітніх технологій;
- невисока динаміка кадрового оновлення в системі освіти;
- неоднорідне охоплення громадян вищою освітою в різних регіонах держави;
- відсутність дієвих механізмів просування української вищої освіти за кордоном;
- відсутність конкурентних механізмів і зворотного зв'язку між виробниками і споживачами освітніх послуг, що забезпечують результативне функціонування системи оцінювання якості освіти» [4, с. 617].

Таким чином, зазначені проблеми, звичайно, вимагають комплексного і компетентного підходу до їх вирішення.

Зазначені питання спонукають до дослідження й правової освітньої політики. Так, Ю. Ващук зазначає, що «у сучасній Україні правова політика є невід'ємною складовою процесу трансформації держави в соціальну правову демократичну державу. Правова політика направлена на максимально ефективну діяльності правової системи загалом. Правова політика як особливий вид функціонування держави, який відображається у

позитивному праві, має основні ознаки, наявність яких закономірно зумовлено головними ознаками позитивного права» [1, с. 67].

В. Тернавська вважає, що «правова політика є сукупністю ідей стратегічного характеру, вироблених органами державної влади та органами місцевого самоврядування в процесі їхньої фахової діяльності за участю інститутів громадянського суспільства і втілені в конкретні програми розвитку правового життя суспільства та держави» [7, с. 51].

Л. Музика наголошує, що «правова політика – це особливий політико-правовий феномен, який утворюється у сфері права, і є різновидом державної політики та потребує координації публічною владою» [3, с. 202].

Але варто звернути увагу, що ефективна правова політика може бути створена за умови, коли в суспільстві буде стабільність.

Базовими структурами у здійсненні правової політики країни та у виокремленні пріоритетного напрямку розвитку держави є: Верховна Рада України, Президент України, Кабінет Міністрів України. Наділені правом законодавчої ініціативи, ці органи виступають суб'єктами, що безпосередньо продукують правову політику. Нормативно-правові акти є основним засобом здійснення та формування правової політики. Останнім часом відзначається зростання стратегічних нормативних актів: концепцій, доктрин, програм тощо.

Зазначені державні документи є важливими та основоположними джерелами правової політики України й виступають юридичним базисом правової політики в галузі освіти, оскільки визначальне місце належить міжнародним та внутрішньодержавним нормативно-правовим актам, які регулюють питання впровадження освітньої діяльності та окремим правозастосовним актам.

Наразі фундаментальні основи, що характеризують цілі та пріоритети правової політики у сфері освіти висвітлені, передусім, у політико-правових документах, зокрема, концепціях або стратегіях (наприклад, Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 р.).

Я. Тицька, здійснивши аналіз правового аспекту державної політики у сфері освіти, зауважує, що «цілями та пріоритетами державної правової політики у сфері освіти виступають всебічний розвиток освітньої системи, формування механізму інноваційного розвитку навчальних закладів, підвищення конкурентоспроможності суб'єктів освітньої діяльності, збільшення обсягів реалізації освітньої продукції тощо» [8, с. 55].

Таким чином, що правова політика у галузі освіти виступає одним з пріоритетних один напрямків державної політики, що поєднує мету, завдання, принципи, очікувані результати, механізми та повинен реагувати на трансформації, які проходять в суспільстві і державі; мати складну будову і вирішувати будь-які питання у взаємовідношенні з іншими проблемами, бути дієвою та мати вплив на населення.

Однак, сучасна ситуація державної політики у сфері освіти, як зауважує Р. Щокін, «демонструє про недостатню чіткість, декларативність цілей, низький рівень аналізу існуючих питань та брак шляхів їх розв'язання з боку держави» [9, с. 43].

У сучасних реаліях українська державна освітня політика загалом має забезпечувати якісну освіту здобувачів в Україні, передбачає поглиблення і розширення міжнародного співробітництва в сфері освіти та сприяння розвитку та ефективності співробітництва навчальних закладів на дво- й багатосторонній основі з міжнародними організаціями та установами (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, Європейським Союзом, Радою Європи) тощо.

Безпосередньо освіта виступає фундаментальною основою, на якій базуються стратегії та перспективи розвитку суспільства. Однак, загальносвітові та національні процеси змін, які виникають під дією глобалізації, позначаються і на соціальному статусі освіти, частіше негативно. На цих особливостях зосереджують увагу науковці, зокрема, на зменшенні суспільної цінності знань, виникненні відчуття духовної порожнечі та формування песимістичних уявлень щодо безперспективності існування. Дані явища значною мірою пов'язані з економічними та соціальними кризами та зі зниженням уваги держави до освітніх процесів, що в загальному веде до занепаду освітньої сфери та формування соціальної думки, що здобуття якісної освіти може гарантувати забезпечення якісного рівня життя.

Варто зауважити, що безпосередньо управління та організація діяльності у закладах вищої освіти є серйозним питанням у здійсненні комплексної державної політики щодо оптимізації вищої школи, на засадах відповідних короткострокових і довгострокових програм розвитку освіти, пошуку структурно-управлінської системи, що діє в межах конкретного вищого навчального закладу і загалом ЗВО.

Висновки і пропозиції. Таким чином, можна зробити висновок, що державна політика в галузі освіти є базисом загальнодержавної політики із цілісною комплексною системою заходів державних інституцій щодо

цілеспрямованого управління освітньою сферою, задля покращення ефективності її функціонування та престижності й важливості в суспільстві.

Фундаментальними напрямками державної освітньої політики сьогодні є перетворення системи освіти як стратегії національної освіти; оновлення законодавчо-нормативної бази системи освіти загалом; удосконалення структури, змісту й організації освіти на засадах компетентісного підходу, переорієнтація змісту освіти на «глобальні цілі», забезпечення доступної та безперервної освіти впродовж життя; формування зроров'я збереженого середовища, екологізація освіти, валеологічної культури; розвиток наукової та інноваційної діяльності в освіті, покращення якості освіти на інноваційній основі; інформатизація освіти, удосконалення бібліотечного та інформаційно-ресурсного забезпечення освіти і науки; забезпечення національного моніторингу системи освіти; підвищення соціального статусу педагогів; створення сучасної матеріально-технічної бази системи освіти.

Здійснення та реалізація державної політики в галузі вищої освіти здійснюється шляхом: збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення її якості; збільшення рівня освіченості громадян України, розширення їхніх можливостей для отримання вищої освіти; створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти; надання цільових, пільгових державних кредитів особам для здобуття вищої освіти у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України; забезпечення збалансованої структури та обсягів підготовки фахівців з вищою освітою, що здійснюється у ЗВО державної та комунальної форм власності, за кошти відповідних бюджетів, фізичних і юридичних осіб, з урахуванням потреб осіб, а також інтересів держави та територіальних громад; надання особам, які навчаються у ЗВО, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством; належної підтримки підготовки фахівців серед осіб з особливими потребами на основі спеціальних освітніх технологій.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Ващук Ю.О. Сутнісні аспекти правової політики. *Форум права*. 2014. № 1. С. 67–71.
2. Енциклопедія освіти. Академія педагогічних наук України / гол. ред. В.Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.
3. Музика Л.А. До питання визначення сутності та ознак правової політики. *Форум права*. 2016. № 1. С. 202–206.

4. Парпан У.М. Вплив сучасних інноваційних технологій на розвиток освітнього середовища. *Митна справа*. 2011. № 6. Ч. 2. С. 616–620.
5. Петрашенко Д. Державна освітня політика України на сучасному етапі: цілі, складові, перспективи. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2013. № 6. С. 141–144.
6. Стасюк Г.Є. Сучасні тенденції розвитку державного управління освітою. *Четвертий Український педагогічний конгрес : [зб. наук. пр.]*. Львів : Сполом, 2014. С. 542–547.
7. Тернавська В.М. Принципи сучасної правової політики України. *Правова держава*. 2018. № 32. С. 51–56.
8. Тицька Я.О. Державна політика у сфері освіти: правовий аспект. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. № 2. С. 55–60.
9. Щокін Р.Г. Мета і цілі державної політики у галузі освіти: сучасний стан бачення проблеми. *Право*. 2017. № 3. С. 41–46.

REFERENCES

1. Vashchuk, Yu. O. (2014). Sutnisni aspekty pravovoi polityky. *Forum prava*, 1, 67–71.
2. Entsyklopediia osvity. Akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy / hol. red. V.H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008, 1040 s.
3. Muzyka L.A. (2016). Do pytannia vyznachennia sutnosti ta oznak pravovoi polityky. *Forum prava*, 1, 202–206.
4. Parpan U.M. (2011). Vplyv suchasnykh innovatsiinykh tekhnolohii na rozvytok osvitnoho seredovyscha. *Mytna sprava*, 6, 616–620.
5. Petrashenko, D. (2013). Derzhavna osvitalia polityka Ukrainy na suchasnomu etapi: tsili, skladovi, perspektyvy. *Naukovi zapysky Instytutu zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy*, 6, 141–144.
6. Stasiuk, H.Ye. (2014). Suchasni tendentsii rozvytku derzhavnoho upravlinnia osvitoiu. *Chetvertyi Ukrainyskyi pedahohichnyi konhres*. Lviv : Spolom, 542–547.
7. Ternavska, V.M. (2018). Pryntsypy suchasnoi pravovoi polityky Ukrainy. *Pravova derzhava*, 32, 51–56.
8. Tytska, Ya.O. (2018). Derzhavna polityka u sferi osvity: pravovyi aspekt. *Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk*, 2, 55–60.
9. Shchokin, R.H. (2017). Meta i tsili derzhavnoi polityky u haluzi osvity: suchasnyi stan bachennia problemy. *Pravo*, 3, 41–46.